

Sj-lyden på Vestlandet: 100 år med endringer

En historisk-dialektologisk undersøkelse av talemålsmateriale fra ti steder på Vestlandet

Av Per Sigmund Sævik Bøe

I denne artikkelen undersøkes den geografiske og diakrone variasjonen i den såkalte sj-lyden (konsonantlyden(e) i begynnelsen av ord som *sjø* og *skip*) i et utvalg dialekter på Vestlandet. Undersøkelser av gamle og nye lydopptak fra ti forskjellige språksamfunn viser at varianten med ettsegmentsuttale, [ʃ], blir stadig mer utbredt på bekostning av de fonetisk og fonologisk mer komplekse variantene [sç] og [ʃç]. Ut fra funnene er det ikke opplagt at endringene i sj-lyden begynte tidligere i de større byene på Vestlandet enn på de mindre og mer rurale stedene. Dette viser at innovasjonene ikke kan ha spredt seg fra sentrum til sentrum på Vestlandet på hierarkisk vis, et mønster som ellers ofte trekkes frem i forbindelse med spredning av språklige innovasjoner (“sprangmønsteret”). Derimot ser det ut til at de nordligere språksamfunnene var tidligere ute med endringene enn språksamfunnene lenger sør på Vestlandet. Det påpekes også at variasjonen i sj-lyden ser ut til å være sensitiv overfor lydens posisjon i ordet (fremlyd og innlyd) blant informanter med intraindividuell variasjon.

1 Innledning

Den såkalte sj-lyden (konsonantlyden(e) i fremlyd i ord som *sjø*, *skip* o.fl.)¹ uttales i dagens (vestlandske) dialekter på *tre* forskjellige måter: 1) [sç]

1. Termen *sj*-lyden blir i andre sammenhenger (bl.a. i Papazian 1994) begrenset til å omtale lyden [ʃ]. Selve fonen [ʃ] har som kjent i enkelte dialekter flere opphav enn sekvenser av norrøn *s(k)j*, *stj* og *sk* + fremre vokal, blant andre *rs*, *rk*, *ls* (se Papazian 1994: 11–12). Disse øvrige “kildene” til sj-lyden behandles ikke i denne artikkelen.

eller [sj] (eller også [sj]) , 2) [sç] eller [ʃj] (eller [ʃj]) eller 3) [ʃ].² (I det følgende gjengis kun variantene med ustemt andresegment: [ç].) Disse tre variantene står i et diakront forhold til hverandre på den måten at uttalen med alveolar [s] ([sç]) er den “eldste” av de tre, uttalen med post-alveolar og palatalt andresegment, [ʃç], er nyere, og varianten med ettsegmentsuttale, [ʃ], er den nyeste. Bruken av disse tre variantene varierer fra dialekt til dialekt, men den tydelige tendensen er at uttalen med ett segment, [ʃ], tar over for de øvrige uttalemåtene i stadig flere områder av landet.

Hovedhensikten med denne artikkelen er å gjøre rede for den historiske og geografiske utbredelsen til de tre variantene av sj-lyden i et utvalg vestlandske språksamfunn. Som Eric Papazian skriver i sin monografi om sje-lyden (i hans begrepsapparat: [ʃ]): “Den [sje-lyden, P.S.S.B.] har gått sin stille seiersgang rundt i landet de siste generasjonene, og utvider fortsatt området sitt” (Papazian 1994: 3). Nå, vel 20 år etter at dette ble skrevet, har nesten en hel generasjon til fått videreføre endringene. En “oppdatering” på sj-lydenes stilling i det norske dialektlandskapet vil forhåpentligvis kunne gi interessant innsikt i norsk historisk dialektologi. I tillegg til dette historiske og dialektologiske siktemålet er det et mål å belyse enkelte “internspråklige” forhold ved selve endringen: både de (diakrone) konsekvensene endringen får for foneminventaret, og (synkron) fonologiske forhold som kan bidra til å forklare mønsteret for variasjonen i dialektene.

Artikkelen er bygget opp på følgende måte: I kapittel 2 nevnes kort historien bak dagens sj-lyder (altså både [sç], [ʃç] og [ʃ]), før fonologiske og fonetiske forhold omkring de tre variantene av sj-lyden behandles. I kapittel 3 presenteres talemålsmaterialet som ligger til grunn for analysen, og metodene som er brukt for å finne frem til variasjonen i sj-lyden. Selve variasjonen i sj-lyden, altså endringene de siste 100 årene, presenteres i kapittel 4. I kapittel 5 kommenteres og drøftes hovedfunnene, før artikkelen oppsummeres i kapittel 6.

2. I denne artikkelen bruker jeg lydskriften IPA og fonemisk lydskrift der det er tilstrekkelig. Der selve uttalen er av interesse, på allofonnivå, bruker jeg en noe forenklet fonetisk skrift. Tonemer markeres med hevede sifre (¹ for tonem 1 og ² for tonem 2), og ord med én stavelse markeres med IPA-tegnet for hovedtrykk: ¹. Norrøne ord gjengis i vanlig, ortografisk skrift.

2 Diakront, fonologisk og fonetisk om sj-lyden(e)

2.1 Diakront om sj-lydene

Det som her omtales som sj-lyden, med variantene [sç], [ʃç] og [ʃ], kan nærmest betraktes som sluttproduktet av flere lydendringer i en rekke tidligere konsonantsekvenser. De konsonantsekvensene som har en diakron korrespondanse med dagens sj-lyd(er), hadde på et tidligere språkstadium forskjellige uttalemåter. Hovedgruppene av konsonantsekvenser som i løpet av mellomnorsk og nynorsk tid har falt sammen i sj-lyden, er følgende: *sk* + fremre vokal (f.eks. *skip* 'skip'); *skj-* (*skjoldr* 'skjold'); *stj-* (*stjarna* 'stjerne') (rett nok restituert som leseuttale [stç-] i en rekke varieteter i dag) og *sj-* (*sjaldan* 'sjelden').³

Disse prosessene med assimilasjon av de forskjellige konsonantsekvensene er svært utbredt også i andre nordgermanske språk og dialekter. I svenske dialekter har sj-lyden (også der den har andre opphav enn gamle *s(k)j-* og *stj-*sekvenser) gjennomgått en rekke tilsvarende prosesser som i norske dialekter, selv om resultatet av endringsprosessene ser ut til å variere mer mellom de forskjellige dialektområdene der enn i Norge (Lindblad 1980: 139–46). Likeledes finner en assimilerte varianter av historiske *s(k)j-* og *stj-*sekvenser i en rekke danske dialekter, selv om den ikke-assimilerte realiseringen av sj-lyden, [sç], later til å være langt mer utbredt enn i Norge og Sverige (Grønnum 2005: 305–06; Papazian 1994: 9–11). Islandske dialekter har, så vidt meg bekjent, (fortsatt) ikke-assimilerte realiseringer av de aktuelle konsonantsekvensene, mens færøysk gjennomgående har [ʃ] i fremlyd (Höskuldur Þráinsson m. fl. 2004: 45), men i enkelte posisjoner /s/ + affrikaten /çç/ i innlyd, for eksempel ved (den synkrone) overgangen fra velar til palatal foran enkelte bøyningssuffikser (*ibid.*; Helge Sandøy (p.k.)). Endringene i sj-lyden, fra ikke-assimilert [sç] til assimilert [ʃç] og videre til [ʃ], fremstår med andre ord som en nokså naturlig språkendring. I lys av dette bør dialektene på

3. I tillegg til disse sekvensene, som alle inneholdt en *s-* på et tidligere språkstadium, er det i dagens norske dialekter sj-lyd i en rekke lånord, der forskjellige grafemer korresponderer med sj-lyden i tale: *gjø, generell, journal(ist), champagne, (chips)* o.fl. I tillegg er det en diakron korrespondanse mellom sj-lyd og den norrøne sekvensen *hj-* i enkelte leksemer, blant annet i preposisjonen *hjá*, i enkelte dialekter (på Vestlandet: Rogaland) (Christiansen 1946–48: 180). I enkelte dialekter oppstod det imidlertid et skille mellom sj-lyd (av norrøne *sj-*sekvenser) og skj-lyd (av de øvrige sekvensene, med *s* + posiv + *j*). Denne utviklingen skjedde ifølge Papazian (1994: 37) “[i] den nordligste delen av vestlandsk, Nordfjord og Sunnmøre, samt på det indre Nordmøre, som hører til østnorsk”.

Vestlandet nærmest anses som et reliktområde i Skandinavia (som i mange andre sammenhenger, jf. Bandle 1973), og spørsmålet en bør stille seg, er kanskje hvorfor disse endringene ikke ser ut til å være gjennomført før sent på 1900-tallet (og til dels enda senere).

2.2 De fonologiske endringene fra /sj/ til /ʃ/

Selv om det først og fremst er de fonetisk realiserte variantene som er gjenstand for denne analysen, kan det likevel være en fordel å vite hvilken type fonologiske språkendringer en har å gjøre med, i og med at de innebærer enkelte endringer i det fonologiske systemet. (Se Papazian (1994) for en mer inngående fonologisk analyse av endringene i sj-lyden.)

Den fonologiske statusen til de diakrone ytterpunktene i endringsprosessen synes nokså opplagt: Ved uttalen [sç] må en anta “underliggende” /sj/ som fonemsekvens, og med uttalen [ʃ] ett fonem, /ʃ/; all den tid det kun er ett segment som høres (og realiseres fonetisk), er det ikke nødvendig å gå ut fra at det er noen flere “underliggende” fonemer enn /ʃ/ (men jf. Grønnum 2005: 305–06 for en alternativ analyse). Uttalen [ʃç], det “diakrone mellomsteget”, lar seg forklare på følgende måte: Fonemsekvensen /sj/ har med tiden utviklet en bakre (palatoalveolar) allofon i posisjonen foran /j/, en delvis assimilasjon til det påfølgende segmentet; det fonologiske trekket [–anterior], eller [–fremre], har spredt seg fra /j/-fonemet til /s/-fonemet. Etter denne endringen vil det ikke finnes noe minimalt par av fonemsekvensen /sj/ og en eventuell fonemsekvens /ʃj/. Med andre ord vil en eventuell variasjon mellom uttalene [sç] og [ʃç] være på subfonemisk nivå – både innad i et språksamfunn og hos enkeltindivider.

Ut fra en slik strukturalistisk tankegang vil segmentet [ʃ] måtte etableres som et eget fonem (/ʃ/) kun når det ikke er noe påfølgende segment som kan “betinge” [ʃ]-uttalen til /s/. Det betyr at en (fonetisk) uttaleendring fra [ʃç] til [ʃ] innebærer en (fonologisk) *systemendring* fra /sj/ til /ʃ/. De fonologiske endringene fra den eldste til den yngste av de tre sj-lydene er ført opp skjematisk i tabell 1.

2.3 Fonetisk om de tre sj-lydene

Figur 1 a–c viser spektrogrammer av de tre variantene av sj-lyden. I spektrogrammene er første delen i uttalen av ordet *ski* tatt med: fra frikativ(e) i fremlyd til et lite stykke ut i den utlydende i-vokalen. Uttalen i 1 a er [ˈsçi:], i 1 b [ˈʃçi:] og i 1 c [ˈʃi:], altså henholdsvis den eldste,

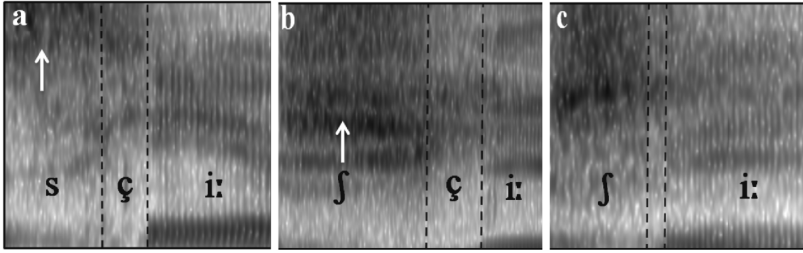
	Fonologisk struktur	Fonetisk realisering
Steg 1:	/sj/	[sç]
Steg 2:	/sj/	[ʃç]
Steg 3:	/ʃ/	[ʃ]

Tabell 1: De tre sj-lydene. Skjematisk oversikt over fonetisk realisering og fonologisk struktur.

mellomste og yngste varianten av sj-lydene. Øverst til venstre i figur 1 a ser en et “begynnende” sort felt, som er markert mørkere enn det gråhvite feltet rett nedenfor. Dette feltet viser den nedre delen av friksjonsområdet til den alveolare [s]-en i uttalen [ˈsçi:]: Friksjonen er sterkst fra ca. 6 000 hertz og oppover (se den hvite pilen til venstre i figur 1 a). Dette relativt høye frekvensområdet står i kontrast til de langt lavere frekvensområdene til segmentet /ʃ/ (jf. den hvite pilen i figur 1 b): I 1 b og 1 c, med uttale henholdsvis [ʃç] og [ʃ], er det tydelige sorte felt i et langt lavere frekvensområde enn for s-lyden i 1 a. I figur 1 a og 1 b er det dessuten en nedgang i støymengden (altså amplityden) fra det første segmentet, [s] eller [ʃ], til det andre segmentet, [ç]. (Amplityden er tydelig lavere i feltet *mellom* de to stiplede linjene i figurene enn på venstre side av den første linjen; jo høyere amplityde i det aktuelle frekvensområdet til lydkilden, jo mørkere gråtone i den grafiske gjengivelsen.) Dette feltet mellom de vertikale (stiplede) linjene viser uttalen til [ç]-segmentet. I 1 c kan en ane en svak nedgang i støynivået like før vokalen setter inn, men denne overgangen fra [ʃ] til vokalen er svært kort, knapt hørbar og fonologisk irrelevant.

Av spektrogrammene i figur 1 a og 1 b ser en også at i det minste deler av det palatale andresegmentet er ustemt, altså [ç]: Det mørke, vannrette feltet nederst til høyre i de tre spektrogrammene markerer tidspunktet for vokalens begynnelse. Et slikt mørkt felt nederst i spektrogrammet indikerer stemmeleppevibrasjon (Thomas 2011: 91). Når spektrogrammet mangler angivelse av høy amplityde rundt dette frekvensområdet, er det en indikasjon på at det er ustemt [ç], og ikke stemt [j] eller [ɟ], som utgjør mesteparten av det andre segmentet i [sç]- og [ʃç]-uttalen. (Det er selvsagt mulig at en i ord som *ski* finner en glidende overgang fra [ç] til [i:] via [j] eller [ɟ]; forskjellen mellom fullvokalen [i:] og

halvvokalen [j] eller frikativen [ʃ] kommer ikke nødvendigvis tydelig frem i et spektrogram.)

Figur 1: Spektrogrammer (wideband, ca. 0,2 sek. durasjon, alle med samme frekvensområde, 0 til ca. 6 500 Hz) av [sç-] (a), [ʃç-] (b) og [ʃ-] (c) i ordet *ski* (kun deler av vokalen [i:] er tatt med). De loddrette, stiplede linjene angir omtrentlige grenser for segmentene: den første for grensen mellom [s]/[ʃ] og [ç] (i a og b), den siste for grensen mellom konsonanten og den påfølgende vokalen [i:]. a er uttalt av en 49 år gammel kvinne fra Bergen sentrum, b av en 49 år gammel mann fra Årdal og c av en 35 år gammel kvinne fra Årdal. Alle eksemplene er fra talemålsmateriale fra 2011.

3 Empiri og metode

3.1 Empirien: talemålsmateriale

Empirien som ligger til grunn for denne undersøkelsen, er en rekke lydopptak av språkbrukere fra ti forskjellige steder på Vestlandet. Dette talemålsmateriale er transkribert og gjort tilgjengelig for korpusstudier i *Talebanken*,⁴ et talespråkskorpus ved Universitetet i Bergen. I dette korpuset kan en søke opp enkeltord, grafemer og grammatiske trekk, og alt er koblet sammen med bakgrunnsinformasjon om språkbrukerne: alt fra kjønn, fødselsår og opptaksår til sosialgruppe og dialekttilhørighet.

I Talebanken finnes det dessuten både nye lydopptak (fra 2009 til 2014) og lydopptak fra flere tiår tilbake (helt ned til begynnelsen av 1960-

4. Informasjon om talespråkskorpuset *Talebanken* finner en på følgende nettsadresse: <http://folk.uib.no/hnohs/Talebanken.html>

tallet), og det finnes lydopptak med informanter i flere livsfaser. Dette gjør det mulig å studere språkendringer i virkelig tid, og det gir oss informasjon om de forskjellige dialektene til dem som var født for godt og vel hundre år siden (enkelte av informantene er født så tidlig som på 1860-tallet). Dette siste gjør at de forskjellige språkendringene langt på vei kan følges i dialektene fra tiden før 1900 til etter 2000.

Språksamfunnene som er valgt ut for denne undersøkelsen, er følgende:

- Nordre Midøya i Romsdalen
- Søre Midøya i Romsdalen
- Molde by
- Vanylven, sør på Sunnmøre
- Årdal i Sogn
- Øygarden, like nordvest for Bergen
- Bergen sentrum
- Sauda i Ryfylke
- Stavanger by
- Ognå, helt sør på Jæren

Disse utvalgte stedene, som det altså er lydopptak fra i Talebanken, består av både store byer (Bergen og Stavanger), mindre byer og industristeder (Molde, Sauda og Årdal) og små og relativt rurale samfunn (Nordre og Søre Midøya, Vanylven, Øygarden og Ognå).

3.2 Metode og fremgangsmåte

Mengden av talemålsmateriale fra de ti stedene på Vestlandet er svært omfattende: Materialet fra hvert utvalgt sted består av intervjuer med 30–40 personer, både gamle og nye opptak, og hvert intervju – som regel med to informanter – varer i ca. en time. Jeg har valgt å begrense meg til å analysere i høyden *ti* treff på sj-lyden per informant. Disse ti treffene skulle – så langt det var mulig – være treff på ti forskjellige ordformer, og helst ti forskjellige *leksemer*, for å unngå eventuelle leksikalske effekter, altså muligheten for at den ene eller den andre varianten blir favorisert i enkelte leksemer. Fordi enkelte informanter hadde få treff på sj-lyden, ble det likevel ofte nødvendig å ta med flere eksempler av samme ordformen (f.eks. *skjedd(e), sjå*) for å få med ti treff per informant.

De aktuelle korpustreffene på sj-lyden ble undersøkt dialekt for dialekt på den måten at jeg begynte med de eldste informantene i

dialekten (målt etter fødselsår) og fortsatte med stadig yngre informanter. Når jeg i hvert dialektmateriale kom til det punktet i informantmengden der variasjonen opphørte (altså der det kun var [ʃ]-uttale av sj-lyden), ble merkingen stoppet; hvis variasjonen i sj-lyden opphører med informanter som er født på f.eks. 1950-tallet, er det ikke nødvendig å undersøke forekomster hos dem som er født på 1990-tallet, siden disse – etter all sannsynlighet – heller ikke har variasjon.⁵ Hvert enkelt treff på sj-lyden ble merket som én av de tre variantene [sç], [ʃç] eller [ʃ]. I denne prosessen ble det brukt såkalt *impresjonistisk* merking, som har vært vanlig i norske studier av denne typen: Jeg lyttet til uttalen, og avgjorde hvilke varianter som ble brukt. (En viss fare for feilflytting – og følgelig feilmerking – vil det selvsagt alltid være i studier som dette, uten at det nødvendigvis vil virke inn på resultatene i nevneverdig grad.)

4 Resultater

I dette kapittelet presenteres resultatene fra granskningen av talemålsmateriale fra de ti stedene på Vestlandet. Resultatene presenteres i form av tekst (i tillegg til et oppsummerende linjediagram mot slutten av kapittelet). Jeg henviser ellers til vedlegget bakerst i artikkelen.

4.1 Geografisk og diakron variasjon

4.1.1 Bergen

Resultatene fra dialekten(e) i Bergen sentrum viser at endringene i sj-lyden var kommet langt allerede hos de eldste Bergens-informantene i korpuset: Seks kvinner og menn, alle født enten i 1908 eller 1909, har veksling mellom alle de tre formene, altså både [sç], [ʃç] og [ʃ]. Dette funnet harmonerer ellers med Larsen og Stoltz' merknad om sj-lyden i *Bergens bymål* (1912: 40). De anfører om sekvensen *sj* at “der er indtrådt nogen assimilation, så at der ikke uttales først ren *s* og så ren *j*; begyndelseslyden er egentlig *ʃ*, men synes for tiden at nærme sig mer og mer østlandsk”.

5. Selv om jeg stoppet selve merkingen når variasjonen lot til å opphøre, undersøkte jeg likevel flere yngre informanter for å sikre meg at det ikke var noen “levninger” av variasjonen også hos de yngre. Men presentasjonen av variasjonen (se vedlegget) tar altså ikke med disse spredte ekstraundersøkelsene.

Også seks kvinner og menn født mellom 1932 og 1947 veksler mellom de tre formene, men med større andel av [ʃ]-uttale enn den foregående generasjonen. Det er først med informantene som er født på 1960-tallet, at den nye [ʃ]-uttalen blir nærmest enerådende, selv om de eldre formene kan dukke opp også der (f.eks. hos en mannlig informant født i 1967). Hos ungdomsinformantene fra 2010 er uttalen [ʃ] enerådende (disse er ikke tatt med i diagrammene i vedlegget). Disse unge er alle født på midten av 1990-tallet. Det vil si at variasjonen i sj-lyden forsvant fra dialektene i Bergen sentrum hos dem som er født mellom (ca.) 1970 og 1990. (Sj-lyden ble for øvrig realisert som [ç] av enkelte ungdommer i Bergen på den tiden da det velkjente sammenfallet mellom /s/ og /ç/ begynte å spre seg blant ungdommer i Bergen på 1970-tallet (Johannessen 1983, Sandøy 2008 a: 197).)

4.1.2 Stavanger

Endringsmønstrene i Stavanger bymål ligner mønsteret fra Bergen: Allerede hos de eldste informantene fra Stavanger, syv kvinner og menn født mellom 1895 og 1915, var endringene i gang, med intraindividuell variasjon i realiseringen av sj-lyden. Selv om det var til dels svært få treff på sj-lyden hos de eldste informantene (på grunn av korte lydopptak), er det eksempler på at én og samme informant kan veksle mellom to av formene. Den nest eldste gruppen av informanter, født 1936–49 (ni kvinner og menn), viser langt på vei samme mønster: Av de ni informantene i denne gruppen er det kun én som ikke veksler mellom to eller tre varianter av sj-lyden. (Og denne ene som ikke veksler, har [sç]-uttale i alle de ti tilfellene.) Som i Bergen er det først med dem som er født utpå 1960-tallet, at [ʃ]-uttalen tar over som den mest brukte varianten. Likevel er det noe variasjon også hos dem som er født etter 1960.

Berntsen og Larsen (1925: 19) skriver om “palatal s” i Stavangerdialekten at den “avsluttes alltid med en ren j-lyd”. Videre skriver de (ibid.) om “[l]ydforbindelsen *sj*” at den er “langt slappere enn den tilsvarende kraftige østnorske *š*, som er ensartet i hele sitt løp” (min utheving). Skal en tro Berntsen og Larsen, var det siste steget i endringene i sj-lyden ikke gjennomført da forfatterne skrev ned sine iakttagelser på begynnelsen av 1900-tallet. Dette stemmer godt med mine resultater fra Stavanger. Det siste steget i endringen, fra [ʃç] til [ʃ], innebærer nemlig at sj-lyden uttales “ensartet i hele sitt løp”; uttalen av de to eldste variantene, [sç] og [ʃç], er nettopp ikke “ensartet”: Tungestillingen

endres fra det første til det andre segmentet og følgelig med en (fonologisk betinget) modulasjon av den akustiske friksjonen. Disse iakttagelsene til Berntsen og Larsen er imidlertid begrenset til “palatal s”, i Berntsen og Larsens (håndskrevne) variant av Norvegia-lydskriften gjengitt med s med palatalkrok: ʃ .⁶ Sitatene ovenfor kan derfor ikke si noe om hvor utbredt en eventuell uttale med *alveolar* s av sj-lyden var på denne tiden (selv om mine resultater viser at denne uttalen må ha vært utbredt på begynnelsen av 1900-tallet).

4.1.3 Molde og Søre og Nordre Midøya

I materialet fra Molde og Nordre Midøya (nordvest i Romsdalen) er det ingen variasjon i realiseringen av sj-lyden: De eldste informantene, født ca. 1900, har uttalen [ʃ] i alle tilfellene. På Søre Midøya, der dialekten har vært regnet som sunnmørsk (i det minste inntil nylig, jf. Fossheim 2010), er det noe variasjon i sj-lyden hos den aller eldste informanten. Denne (mannlige) informanten er født i 1928 og bruker alle de tre variantene av sj-lyden. De tre øvrige informantene i samme generasjon, alle født tidlig på 1930-tallet, har den yngste varianten av sj-lyden i alle tilfellene, og det samme gjelder de øvrige informantene (født på 60- og 70-tallet).

Papazian (1994: 33) nevner at eldre varianter av sj-lyd (altså [sç] og [ʃç]) er ukjent i dialektene i Romsdalen, og at “grensa for sje-lyd [altså [ʃ]-lyd, P.S.S.B.] [...] hittil [har] fulgt grensa for fonemiske retrofleksjer generelt og gått mellom Romsdalen og Sunnmøre”. Dette harmonerer med det romsdalske talemålsmaterialet i Talebanken. En av grunnene til at sj-lyden har hatt postalveolar uttale i lange tider i de romsdalske dialektene, kan ifølge Papazian være at dette området lenge har hatt retrofleks/postalveolar uttale av tjukk l + /s/ og /r/ + /s/. Assimilasjonsproduktet av /t/ eller /r/ + alveolar /s/ er som kjent helt likt (eller temmelig likt) det Papazian omtaler som sje-lyden, altså [ʃ] (1994: 33).

6. Det synes opplagt at Berntsen og Larsen ønsker å skjelne mellom denne “palatale” s-lyden på den ene siden og “den tilsvarende kraftige østnorske ʃ” på den andre. Dette sistnevnte Norvegia-tegnet gjengis normalt med [ʃ] i IPA (Sandøy 1996: 247). Det kan være at forfatterne har ønsket å understreke at det de omtaler som palatal s i Stavanger-dialekten, har en mer fremre uttale enn østlandsk [ʃ], men en mer bakre uttale enn den alveolare s-en i Stavanger-dialekten, altså noe i nærheten av [ʂ] eller [ʂ̺].

4.1.4 Årdal i Sogn

Enkelte av informantene i Årdals-materialet er født så tidlig som på 1860- og 1870-tallet. Disse informantene viser tegn til variasjon i realiseringen av sj-lyden, selv om den eldste uttalen, [sç], later til å være den vanligste frem til dem som er født rundt 1900. Etter dette tar de yngre variantene [ʃç] og [ʃ] over som flertallsformer. Det er ellers påfallende hvor lang tid det ser ut til å ha tatt før variasjonen i sj-lyden har opphørt i Årdal: Det er først med dem som er født på 1970-tallet, at den nyeste varianten, [ʃ], tar over som (så å si) eneste variant. Det er altså en lang periode med stor variasjon mellom informantene (og til dels også hos hver enkelt informant) fra dem som er født på 1860-tallet og ca. hundre år fremover. Denne relativt sett trege utviklingen i sj-lyden kan synes å være del av et større endringsmønster i Årdals-dialekten (se Neteland 2014: 28–31): Helt fra de eldste Årdals-informantene og frem til informanter som er født mellom 1950 og 1979, finner vi stor grad av variasjon mellom to eller flere former i en rekke språklige variabler, både fonologiske, morfologiske og leksikalske (*ibid.*). (Talemålsmaterialet som er brukt i undersøkelsen i Neteland (2014), er det samme som i denne undersøkelsen.) Det er dessuten en tendens til at de kvinnelige informantene har flere tilfeller av [sç]-uttale enn de mannlige.

Larsen har i sitt verk *Sognemålene* (1926) kort omtalt endringer i sj-lyden i sin gjennomgang av “lydsystem og lydnotering i Sognemålene”. Her skriver han blant annet (s. 60) at “[i] I. S. [Indre Sogn, som bl.a. omfatter Årdal] og M. S. [Midtre Sogn] er *ʒ* i forbindelsen *ʒj* dannet så langt fremme i munnen at den neppe kan regnes som i bokstavelig forstand palatal” (mine tillegg i hakeparenteser). Videre er uttalen i enkeltord som inneholder /sj/-sekvens, ført opp i uttalelistene i *Sognemålenes* andre del (“eksempler til lydlæren”, s. 73–615). Også i denne oppstillingen er det lydskriftsekvensen *ʒj* som er brukt gjennomgående (for alle steder i Sogn) når uttalen av norrøne *sj*-sekvenser er gjengitt. For Årdal gjelder dette også for uttalen av norrøne *skj*- og *stj*-sekvenser og for sekvenser med *sk*-med påfølgende fremre vokal (hhv. s. 346, 348 og 358).

Larsen regner med at det *første* steget i endringen var delvis gjennomført i Årdals-dialekten på denne tiden: S-lydens uttalested i /sj/-sekvensene må ha vært et sted bak alveoli, men sekvensen hadde fortsatt et adskilt palatalt *j*-segment. Hva slags uttale Larsen (eller nedskriverne han baserer seg på) har forsøkt å gjengi med tegnet *ʒ*, er ikke helt opplagt (jf. note 6). Mine funn fra Årdals-informanter født før 1900 viser imid-

lertid at uttale med ren alveolar [s] var minst like utbredt på begynnelsen av 1900-tallet som uttale med en mer bakre s, som Larsen fører opp som enerådende.

4.1.5 Sauda i Ryfylke

I Sauda-materialet er det fem informanter som er født omkring 1900, én så tidlig som i 1876. Fire av disse aller eldste informantene er de eneste i materialet fra Sauda som har tilfeller av den eldste varianten av sj-lyden, [sç]. Og hos alle disse fire informantene er [sç]-varianten i mindretall; det er den yngste varianten, [ʃ]-lyden, som er flertallsformen allerede hos denne eldste gruppen informanter fra Sauda. Og foruten fire informanter som er født tidlig på 1930-tallet, er [ʃ]-varianten tilnærmet enerådende hos dem som er født etter 1900 (hos dem som er født etter 1935, er [ʃ] helt enerådende). Disse resultatene viser at Sauda later til å ha vært langt tidligere ute med endringene i sj-lyden enn for eksempel Stavanger.

4.1.6 Vanylven sør på Sunnmøre

Resultatene fra Vanylven viser at [ʃ]-varianten, altså den nyeste varianten, så å si er enerådende fra og med de som er født etter 1950. I diagrammene i vedlegget ser en også at den eldste gruppen informanter fra Vanylven (født 1887–89) har variasjon i realiseringen av sj-lyden: Varianten med uttalen [ʃç] later til å være den vanligste, men [sç] forekommer også, og det er enkelte eksempler på den nyeste formen [ʃ]. Endringen fra [sç] til [ʃç] var altså godt i gang hos dem som var født sent på 1800-tallet. Vanylven er for øvrig det eneste av de ti språksamfunnene som skiller mellom sj-lyd og såkalt skj-lyd (Papazian 1994: 36–38; O.N. Hoff 1978: 173). De informantene som har dette skillet, har forskjellig uttale av ord som går tilbake til henholdsvis sj-sekvensen (f.eks. *sjø* ['sçø:]) og sekvensene *skj-* eller *sk + fremre vokal* (*skjorte*, *ski* [ʰsççurtə], [ʰsççi:]). Sj-lyden må hos de aktuelle informantene ha underliggende /sj/-sekvens, men skj-lyden har fonemsekvensen /sçç/. Dette skillet ser en så å si kun hos den eldste gruppen informanter (født på 1880-tallet) (med to spredte forekomster hos to informanter født hhv. 1923 (inf.nr. 1359) og 1943 (inf.nr. 1378)).

4.1.7 Øygarden, nordvest for Bergen

Resultatene fra Øygarden viser at det først er på slutten av 1960-tallet

variasjonen i realiseringen av sj-lyden opphører. Fra og med dette punktet ser det ut til at alle språkbrukerne bruker varianten [ʃ]. Variasjonen i sj-lyden i Øygarden går helt tilbake til de eldste informantene, som er født på begynnelsen av 1900-tallet. Og allerede hos disse informantene var [sç]-varianten den minst brukte av de tre (kun én informant, en kvinne f. 1928, har [sç] som mest brukte realisering av sj-lyden). Det ser ellers ut til at [sç]-varianten blir mindre og mindre brukt fra og med dem som er født på midten av 1930-tallet, før den later til å forsvinne helt hos dem som er født etter ca. 1955.

4.1.8 Oгна

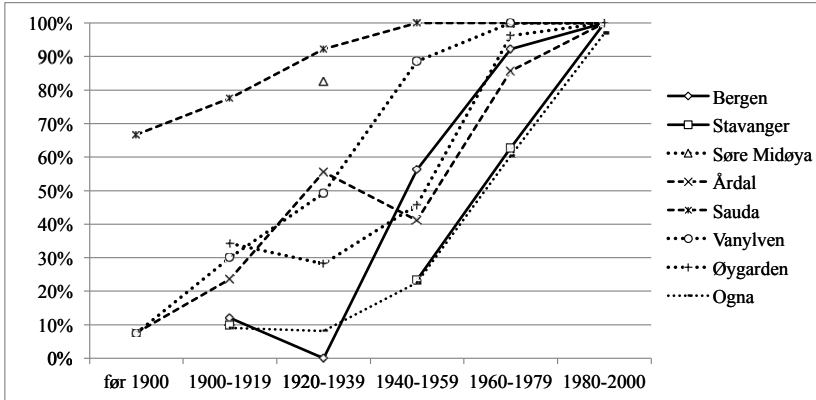
Også helt sør på Jæren var endringene i sj-lyden i gang allerede hos de eldste informantene. Fem informanter fra Oгна-området er født før 1920, og fire av disse har variasjon i sj-lyden, med [ʃç] som den mest brukte varianten. Ellers ser det ut til å ha tatt temmelig lang tid før variasjonen i sj-lyden opphørte på Oгна: Først med den yngste årsklassen, dem som er født på midten av 1990-tallet, opphører variasjonen i sj-lyden (rett nok med det unntaket at [ʃç]-varianten er brukt i tre av ti tilfeller hos én mannlig informant, f. 1996). Det er ellers et “gap” i informantmengden her: I materialet finnes det flere informanter som er født på 1970-tallet og en stor mengde som er født på 1990-tallet, men ingen fra 1980-tallet. Ut fra tallene i vedlegget bør en derfor kunne anta at variasjonen i sj-lyden må ha opphørt hos dem som er født mellom ca. 1975 og 1995.

4.2 Samlet oversikt: historien til [ʃ]

Til slutt i presentasjonen av resultatene er det tatt med et diagram (figur 2) som viser den historiske utviklingen til den nyeste varianten av sj-lyden, altså [ʃ], i de språksamfunnene som hadde variasjon i realiseringen av sj-lyden (det vil si at Molde og Nordre Midøya er utelatt). Mønstrene som kommer til syne i denne oversikten, viser altså ikke utviklingene i de to andre variantene, [sç] og [ʃç].

Det overordnede mønsteret for utviklingen i alle de ti språksamfunnene er at andelen [ʃ]-realiseringer av sj-lyden har økt betydelig det siste hundreåret. Hos den yngste årsklassen (de som er født etter 1980) er [ʃ] så å si eneste formen i alle språksamfunnene. I utbredelsen av [ʃ]-variantene i de øvrige årsklassene er det to språksamfunn som “stikker seg ut” ved at denne nyeste varianten ser ut til å ha vært tatt

i bruk på et tidlig stadium: Sauda og Søre Midøya. De større byene Bergen og Stavanger later *ikke* til å ha vært tidligere ute enn de øvrige samfunnene med å tilegne seg den nyeste varianten. Strengt tatt ser det snarere ut til at disse byene var *senere* ute i tilegnelsen av [ʃ] enn mange øvrige samfunn. En tredje antydning til et mønster er at Vanylven ligger noe foran de øvrige språksamfunnene (utenom Sauda og Søre Midøya) blant informantene som er født mellom 1940 og 1959.

Figur 2: Samlet oversikt over utbredelsen av varianten [ʃ] av sj-lyden, den yngste varianten. Informantene er gruppert i tjueårsbolker, igjen etter fødselsår.

4.3 Sj-lydens posisjon i ordet

Et spørsmål som kan stilles i forbindelse med variasjonen i sj-lyden, er om deler av variasjonsmønsteret kan forklares ut fra segmentenes posisjon i ordet. Dette skal jeg kort ta for meg i det følgende. I denne delundersøkelsen er det kun tatt med belegg fra dialektmaterialet fra Oгна og Årdal, der samtlige treff på sj-lyden hos informantene allerede er analysert (og ikke bare i høyden ti treff per informant som i hoveddelen av undersøkelsen). I tillegg er det kun informanter som varierer mellom to av eller alle tre variantene av sj-lyden, som er tatt med; informanter som ikke har intraindividuell variasjon, er ikke med i undersøkelsen. Også informanter med mindre enn 10 treff på sj-lyden er ekskludert.

De aktuelle treffene på sj-lyden er her delt inn i to grupper: én gruppe med sj-lyd i absolutt fremlydsposisjon (*sjø, skip* o.l.) og en annen med sj-

lyd i innlydsposisjon i det aktuelle ordet (*beskjed, kanskje* o.l.). Sj-lyd i utlydsposisjon viste seg å forekomme svært sjelden (mindre enn fem ganger) og ble derfor ekskludert som undergruppe. Gruppen med sj-lyden i ordinnlydsposisjon ble så delt inn i to undergrupper: en gruppe der sj-lyden står etter vokal (*beskjed, dusje* o.l.), og en annen der sj-lyden står etter konsonant (*kanskje, produksjon* o.l.). Variasjonen i sj-lyden ut fra disse internspråklige kriteriene er ført opp i tabell 2 og 3.

Ogna					
N = 712	Fremlyd		Innlyd		Sum
	N	%	N	%	
Variant 1: [sç]	128	56,9	97	43,1	225
Variant 2: [ʃç]	145	62,2	88	37,8	233
Variant 3: [ʃ]	105	42,3	143	57,7	248
Årdal					
N = 897	Fremlyd		Innlyd		Sum
	N	%	N	%	
Variant 1: [sç]	181	76,1	57	23,9	238
Variant 2: [ʃç]	154	79,4	40	20,6	194
Variant 3: [ʃ]	255	54,8	216	45,9	471

Tabell 2: De tre variantene av sj-lyden i talemålsmaterialet fra Ogna og Årdal, fordelt etter posisjonen i ordet. Kun informanter med intraindividuell variasjon mellom to eller tre varianter er tatt med.

Tallene i tabell 2 og 3 viser at variasjonen i sj-lyden er sensitiv overfor fonotaktiske parametere: De fonetisk (og fonologisk) mer komplekse variantene [sç] og [ʃç] forekommer noe oftere i absolutt fremlyd enn i innlyd (tendensen er tydeligst i talemålsmaterialet fra Årdal). Ettsegmentsvarianten [ʃ] er i Ogna-materialet vanligst i innlydsposisjon (ca. 60 %), mens det i Årdal-materialet knapt er noen forskjell i dette stykket. Derimot er det ikke noe entydig mønster for variasjonen blant de tre variantene når vi deler inn treffene etter de to innlydsgruppene: Parameterne +/– “etter vokal” og +/– “etter konsonant” ser ikke ut til å

virke inn på variasjonen mellom de tre variantene av sj-lyden, i det minste ikke ut fra denne (rudimentære) inndelingen.

Ogna					
N = 328	Konsonant		Vokal		Sum
	N	%	N	%	
Variant 1: [sç]	68	70,0	29	30,0	97
Variant 2: [ʃç]	58	65,9	30	34,1	88
Variant 3: [ʃ]	99	69,2	44	30,8	143
Årdal					
N = 313	Konsonant		Vokal		Sum
	N	%	N	%	
Variant 1: [sç]	25	43,9	32	56,1	57
Variant 2: [ʃç]	10	25,0	30	75,0	40
Variant 3: [ʃ]	116	53,7	100	46,3	216

Tabell 3: De tre variantene av sj-lyden i talemålsmaterialet fra Ogna og Årdal, fordelt etter posisjonen i ordet. Kun informanter med intraindividuell variasjon mellom to eller tre varianter er tatt med.

5 Drøfting

Bortsett fra den opplagte tendensen at [ʃ]-varianten gradvis har erstattet de øvrige variantene, er det vanskelig å trekke ut entydige og klare konklusjoner på bakgrunn av funnene som ble presentert i forrige kapittel. Noen trekk som imidlertid bør trekkes frem, presenteres i de følgende delkapitlene.

5.1 Endringene var i gang allerede sent på 1800-tallet

Endringene i sj-lyden, altså fra [sç]-uttale til [ʃç] og [ʃ], var begynt på det eldste dokumenterte språksteget i alle språksamfunnene, enten ved at de eldste informantene vekslet mellom minst to varianter, eller ved at varianten [ʃ] allerede var enerådende. En kan derfor gå ut fra at endringene i sj-lyden begynte en god stund før de eldste informantene i undersøkelsen ble født; dersom det er tydelig variasjon hos dem som er

født rundt 1900, er det rimelig å anta at variasjonen begynte en god stund før 1900.

5.2 Landet før byen?

Resultatene viser ingen opplagt forskjell mellom større byer som Bergen og Stavanger på den ene siden og mindre og mer rurale steder som Ognå, Vanylven og Øygarden på den andre siden: I begge typer samfunn var språkendringene i gang allerede hos de eldste informantene, og i begge typer samfunn er det først på 1970-tallet variasjonen opphører hos de oppvoksende språkbrukerne. (Det kan tenkes at variasjonen i sj-lyden følger andre sosiale mønstre i urbane storsamfunn enn i rurale småsamfunn. Men ut fra de metodiske kriteriene som er lagt til grunn i denne undersøkelsen, kan det ikke påvises slik variasjon.) Disse funnene viser at trekket neppe kan ha spredt seg fra større byer eller sentre til (stadig) mindre lokalsamfunn (jf. Sandøy 2008 b: 222). Et slikt “sprangmønster” for språklige innovasjoner er ellers en modell som ofte trekkes frem som forklaring bak spredningsmønstrene til en rekke nye språktrekk (Chambers og Trudgill 1998: 166, Britain 2002: 622–23). Når det ikke er noen tydelig forskjell mellom by og land for sj-lyden, er det særlig interessant å legge merke til kontrasten til det nå velkjente sammenfallet av /ʃ/ og /ç/. Sammenfallet av disse fonemene ser nemlig ut til å spre seg nettopp fra sentrum til sentrum (Sandøy og Nesse (under arbeid: 6)). Her er det altså to forskjellige *typer* språkendring – en lydendring (sj-lyden) og et fonemsammenfall (/ʃ/ og /ç/) – som har svært forskjellige spredningsmønstre.

Nå er det på sin plass å nevne at Stavanger, som i vår tid må anses som en storby, på begynnelsen av 1900-tallet hadde en langt mer begrenset rolle som regionsenter enn det har i dag; de sosioøkonomiske konstellasjonene som preger moderne bysamfunn, var neppe til stede med full tyngde for hundre år siden. (I så måte står Stavanger i kontrast til for eksempel Bergen og Oslo.) Slik sett trenger det ikke være påfallende at forskjellen mellom Ognå og Stavanger ikke er større enn den er for sj-lydens vedkommende.

5.3 Retrofleksassimilasjon av rs som forklaring for Sauda?

Sammen med Molde og Nordre Midøya var Sauda et av språksamfunnene som var tidlig ute med endringene i sj-lyden. At det skulle være en så høy andel [ʃ]-varianter i nettopp Sauda-dialekten på et så tidlig tids-

punkt (i vestnorsk sammenheng), var et uventet funn. Som en forklaring på dette kan en trekke frem Papazians (1994: 33) (og andres) forklaring på hvorfor uttalen i sj-lyden i lange tider har vært [ʃ] i *romsdalske* dialekter: Romsdalske dialekter har i lange tider hatt postalveolar ettsegmentsuttale av eldre *rs*-sekvenser (som i *vers*), akkurat som i de øvrige sekvensene av /r/ + alveolar (jf. Sandøy 1996: 160–61). Det som gjør denne sammenkoblingen mellom *rs*- og *sj*-sekvensene relevant, er antagelsen om at “terskelen” for å assimilere /sj/ til [ʃ] er lavere dersom segmentet [ʃ] (eller [ʂ]) finnes i varieteten fra før, som historisk produkt av assimilasjonen av *rs*-sekvenser. Også (eldre) saudamål har retrofleks eller postalveolar ettsegmentsuttale av eldre *rs*-sekvenser; hos de eldste informantene fra Sauda (født før 1900) er det en rekke tilfeller av retrofleks realisering (med ett segment) av opphavlige *rs*-sekvenser både i monomorfemiske ord (som *vers*) og til dels på tvers av ord- eller morfemgrenser. (Tre eksempler på dette er vist nedenfor.) Dette forholdet med historisk retrofleksassimilasjon av *rs* kan trolig bidra til å forklare hvorfor det er assimilasjon av /sj/ til [ʃ] akkurat i Sauda på et relativt tidlig tidspunkt.

- (1) [...] og stove, og kjøkken, eit lite **kammers** [ˈkaməʂ]
(mann, f. 1912)
- (2) Og eit skjeppe mål, tju **liters** [ˈli:təʂ] mål, altså
(mann, f. 1900)
- (3) Ho **mor sa** [ˈmu: ʂɑ] alltid me måtte gje dei mat [...]
(kvinne, f. 1896)

5.4 En bølge fra nord?

Av diagrammet i figur 2 går det tydelig frem at Ognå og Stavanger, de to sørligste språksamfunnene, har vært *senest* ute med tilegnelsen av [ʃ]-varianten. Når en også ser at Vanylven, på Sunnmøre, har en høyere andel [ʃ] enn mange øvrige samfunn blant dem som er født mellom 1940 og 1959, er det fristende å spekulere på om endringene i sj-lyden inngår i et “nordlig” spredningsmønster: Varietetene lengst nord på Vestlandet, de romsdalske dialektene, har i lang tid hatt [ʃ]-uttale av sj-lyden. Dialekten på Søre Midøya, som grenser til Romsdalen, har også hatt slik [ʃ]-uttale lenge, og dialekten i Vanylven – også på Nord-Vestlandet – later til å ha vært relativt tidlig ute med denne endringen. Også til Årdal

kom endringene nokså tidlig (selv om det tok lang tid før variasjonen opphørte, jf. kap. 4.1.4), likevel neppe mye tidligere enn til Øygarden i Hordaland. De øvrige undersøkte dialektene på Sør-Vestlandet later til å ha vært senest ute i tilegnelsen av [ʃ] (men Bergen sentrum ser ut til å ha hatt en noe raskere utvikling enn Ognå og Stavanger).

Bildet som tegner seg her, minner om den klassiske *bølgemodellen* (jf. Schmidt 1872) for spredning av språktrekk. Denne modellen “ser på spreininga av språkdrag som bølger på kartet ved at dei spreiar seg i ringar ut frå opphavsstaden” (Sandøy 2008 b: 222): Det kan se ut til at [ʃ]-varianten av sj-lyden har spredt seg fra de nordligere dialektene på Vestlandet til de sørligere, eller i det minste at de sørligere dialektene av forskjellige årsaker har et “forsinket” endringsmønster i forhold til de nordligere dialektene; endringene i sj-lyden kan ha oppstått selvstendig i de forskjellige språksamfunnene, uten geografisk spredning mellom dem (på samme måte som at endringene i sj-lyden har funnet sted i en rekke nordgermanske dialekter (jf. kap. 2.1) uten at denne “spredningen” nødvendigvis må skyldes sosial kontakt mellom de aktuelle språksamfunnene).

6 Oppsummering

Denne undersøkelsen har vist at varianten [ʃ] av sj-lyden vinner terreng på bekostning av variantene med tosegmentsuttale, [sç] og [ʃç]. I alle språksamfunnene var endringene i sj-lyden i gang allerede på det eldste dokumenterte språksteget: Så å si alle de eldste informantene hadde enten variasjon i realiseringen av sj-lyden eller gjennomført [ʃ]-uttale (dette siste gjelder de romsdalske dialektene). Videre kan ikke de større byene Bergen og Stavanger være spredningssentre for innovasjonene i sj-lyden: Resultatene viser snarere at Bergen og Stavanger var *senere* ute med endringene i sj-lyden enn det en rekke av de øvrige, mer rurale, språksamfunnene var. En kan ellers se en tendens til at de nordligere dialektene, på Nord-Vestlandet, jevnt over har vært tidligere ute med endringene enn dialektene på Sør-Vestlandet.

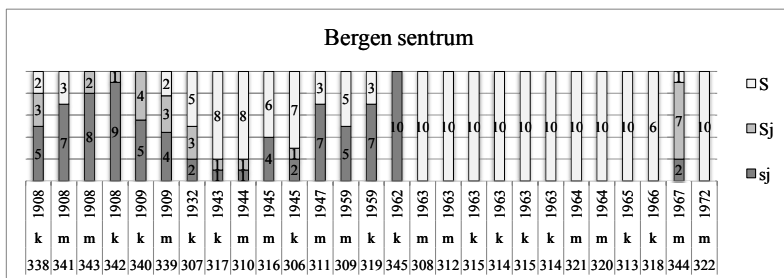
Litteratur

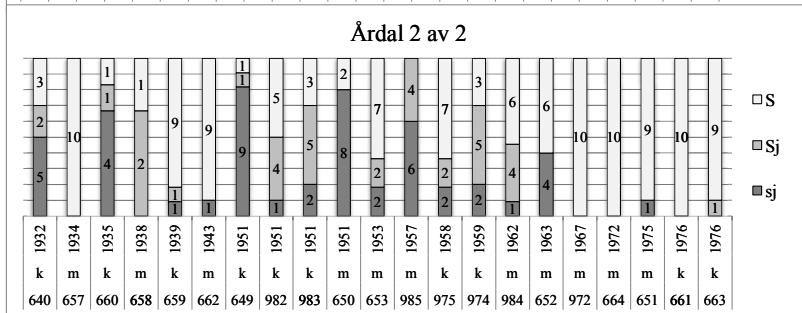
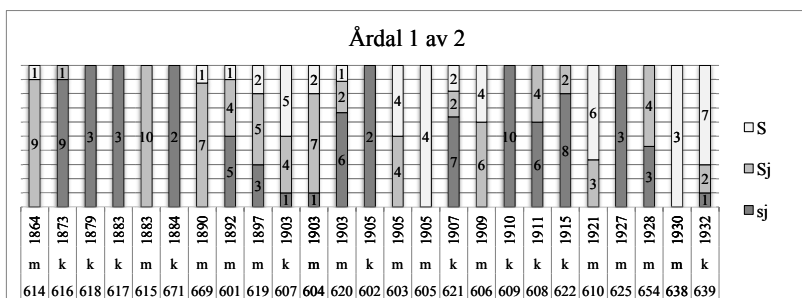
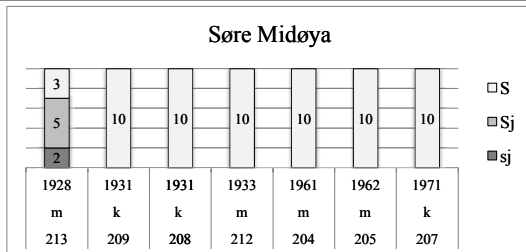
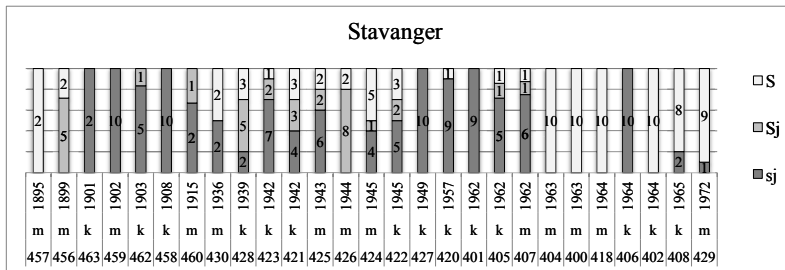
- Bandle, Oskar. 1973. *Die Gliederung des Nordgermanischen. Beiträge zur nordischen Philologie* 1. Basel: Helbing & Lichtenhahn.
- Britain, David. 2002. "Space and spatial diffusion". I: *The handbook of language variation and change*, red. Jack Chambers, Peter Trudgill og Natalie Schilling-Estes, 603–37. Cambridge: Blackwell.
- Chambers, Jack og Peter Trudgill. 1998. *Dialectology*. 2. utg. Cambridge: Cambridge University Press.
- Christiansen, Hallfrid. 1946–48. *Norske dialekter*. Oslo: Tanum.
- Fossheim, Marie. 2010. *Språket på Midøya – en sosiolingvistisk oppfølgingsstudie av talemålene på ei øy i Romsdalen*. Upubl. masteroppg., Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, Universitetet i Bergen.
- Grønnum, Nina. 2005. *Fonetik og fonologi. Almen og dansk*, 3. utg. København: Akademisk forlag.
- Hoff, Odd Normann. 1978. "Oversyn over Sunnmørsmålet". I: *På leit etter ord. Heidersskrift til Inger Frøyset frå medarbeidarar og studentar*, red. Ingeborg Hoff, 165–82. Oslo: Universitetsforlaget.
- Höskuldur Þráinsson m.fl. 2004. *Faroese. An overview and reference grammar*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Johannessen, Stig Helge. 1983. "Om "skjendisar" og "chipsreiarar". Bruken av sje-lyd og kje-lyd i bergensmålet". *Talemål i Bergen* 1: 5–28.
- Larsen, Amund B. 1926. *Sognemålene*. Oslo: Jacob Dybwad.
- Larsen, Amund B. og Gerhard Stoltz. 1911. *Bergens bymål*. Kristiania: Aschehoug & co.
- Larsen, Amund B. og Mandius Berntsen. 1925. *Stavanger bymål*. Oslo: Aschehoug & co.
- Lindblad, Per. 1980. *Svenskans sje- och tje-ljud i ett allmänfonetiskt perspektiv*. Lund: LiberLäromedel/Gleerup.
- Mæhlum, Brit m.fl. 2008. *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Neteland, Randi. 2014. "Innflyttertalemåls innvirkning på talemålsendringer i industristeder." *Maal og Minne* 2014: 10–66.
- Papazian, Eric. 1994. "Om sje-lyden i norsk, og ombyttinga av den med kje-lyden". *Norskrift* 83, Oslo.
- Sandøy, Helge. 1996. *Talemål*, 2. utg. Oslo: Novus forlag.

- . 2008 a. “Språkending”. I: Brit Mæhlum m.fl., 195–219.
- . 2008 b. “Kontakt og spreing”. I: Brit Mæhlum m.fl., 221–40.
- Sandøy, Helge og Agnete Nesse. Under arbeid. *Språkending*. Upubl. manuskript til kap. i bd. I av *Ny norsk språkhistorie*. Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, Universitetet i Bergen.
- Schmidt, Johannes. 1872. *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*. Weimar: Böhlau.
- Thomas, Erik R. 2011. *Sociophonetics: An introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

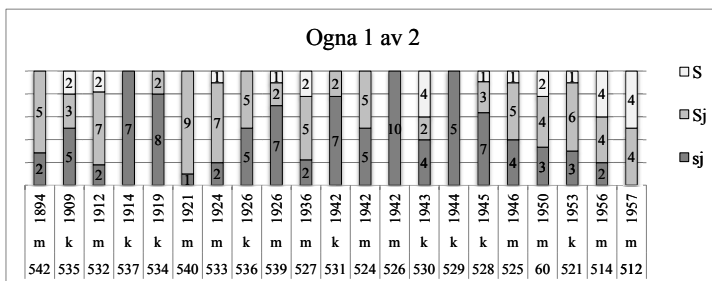
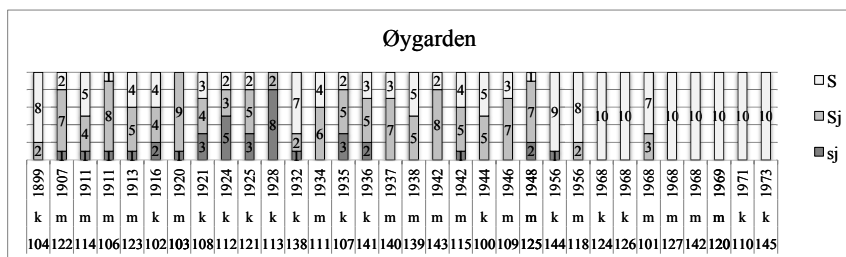
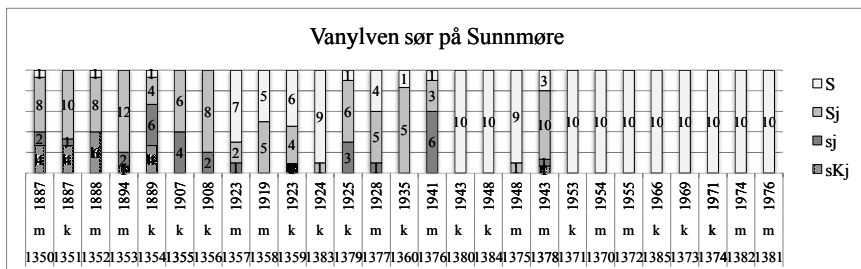
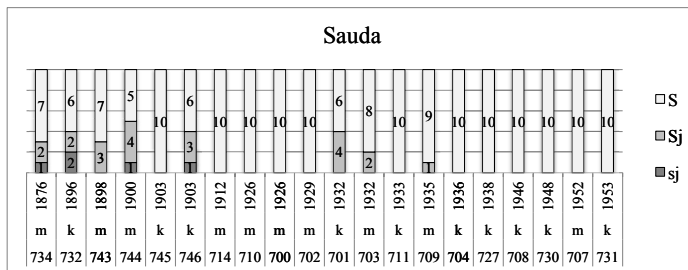
Vedlegg: diagrammer over fordelingen av [sç], [ʃç] og [ʃ]

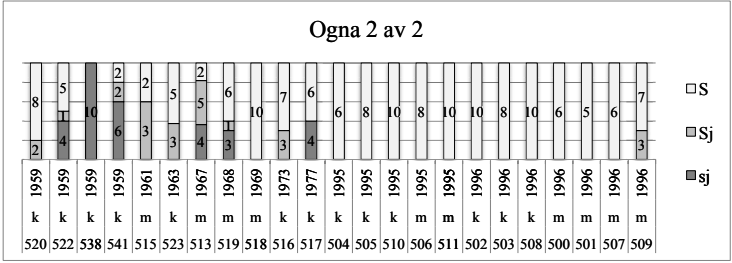
Diagrammene nedenfor viser fordelingen av variantene til sj-lyden hos alle informantene i undersøkelsen. Hvert av de stedene som viser variasjon i sj-lyden, har fått sitt eget diagram (Molde og Nordre Midøya er derfor ikke tatt med her, jf. kap. 4.1). Rekkefølgen til diagrammene er som i presentasjonen i kapittel 4. Diagrammene er ellers ordnet slik at de eldste informantene (målt etter fødselsår) står lengst til venstre, og de yngre er plassert bortover til høyre. Hver stolpe i diagrammet, som altså representerer de enkelte informantene, er forsynt med informasjon om informantens fødselsår, kjønn og nummer (som tilsvarer informantens unike nummer i korpuset Talebanken). Den nyeste varianten av sj-lyden, [ʃ], er forkortet til “S” i diagrammene (og har den lyseste grånyansen); [ʃç]-varianten er forkortet til “Sj” (den midtre grånyansen), og den eldste varianten, [sç], er forkortet “sj” (liten s, mørkegrå farge). I Vanylven-diagrammet er det tatt med en variant til, [sçç] av skj-lyden (forkortet til “sKj”, gråskravert). Antall treff på varianten (for den enkelte informant) står markert på hver stolpe.

SJ-LYDEN PÅ VESTLANDET: 100 ÅR MED ENDRINGER

Abstract in English

This article investigates the geographic and diachronic variation in the so-called sj-sound (the consonant(s) at the beginning of words such as *sjø* ('sea') and *skip* ('ship')) in a selection of dialects of Western Norway. Investigations of old and new recordings from ten different language communities show that the variant with one segment, [ʃ], is becoming more widespread at the expense of the phonetically and phonologically more complex variants [sç] and [ʃç]. From the reported findings, it is not obvious that the changes in the sj-sound began earlier in the larger towns of Western Norway than in the smaller and more rural locations. This shows that the innovations may not have spread from one center to the next in Western Norway in a hierarchical manner, a pattern that is otherwise often cited in connection with the spread of linguistic innovations. On the other hand, it seems that the innovations reached the language communities in the northernmost parts of Western Norway at an earlier stage than the communities farther south. It is also pointed out that the variation in the sj-sound seems to be sensitive to the position in the word (in onsets and word-internally) among informants with intra-individual variation.

Per Sigmund Sævik Bøe
 Universitetet i Bergen
 Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier
 Postboks 7805
 NO-5020 Bergen
 Per.Boe@lle.uib.no